

підпіллі: харчувався, спав, одягався, як і всі інші. Не носив жодних відзнак, але і він сам, і його оточення завжди дбали про чистоту та охайність. Тонко відчував і сприймав гумор, любив пожартувати і поспівати. Був музикальний, мав абсолютний слух⁴².

Цікаво розповідає про Р. Шухевича В. Кук: «Такий як усі, і трохи не такий — виділявся своєю силою волі, сконцентрованою думки, цілеспрямованою енергією»⁴³. Він же відзначає толерантність Р. Шухевича, вказуючи, що хоч той був глибоко віруючим, але не показував цього і однаково ставився до всіх церков, а також до невіруючих.

Щоб бути в курсі світової політики, Р. Шухевич регулярно прослуховував закордонні радіопередачі. Він постійно поглиблював свої знання, зокрема, уважно читав марксистську літературу⁴⁴.

Водночас, як згадує В. Кук, Р. Шухевич сам суворо дотримувався у всьому військового порядку й дисципліни, не терпів незібраності. Того ж вимагав і від інших. Генерал не любив пустослів'я, а цінував у людях діловитість та бойову мужність⁴⁵.

Зі спогадів сучасників перед нами постає образ високоморальної, релігійної, освіченої і вихованої людини. Саме так описують вони «Тараса Чупринку». Беручи до уваги значення Р. Шухевича в історії визвольного руху, можна стверджувати, що це була складна і багатогранна особистість.

Підсумовуючи, слід зазначити, що мемуарна література може стати суттєвим доповненням до джерельної бази для всебічного дослідження біографії Романа Шухевича.

⁴² Гусяк О. Роман Шухевич — людина особлива // *Літопис Української Повстанської Армії*. — Т. 45. — С. 435–437.

⁴³ Кук В. Головний командир УПА генерал-хорунжий Роман Шухевич. — С. 475.

⁴⁴ Там само. — С. 476–477.

⁴⁵ Там само. — С. 470–480; Галаса В. Пам'яті великого воїна і політичного діяча Романа Шухевича // *Літопис Української Повстанської Армії*. — Т. 45. — С. 463–464; Галаса В. Штрихи до портрета Романа Шухевича-Тараса Чупринки // *Визвольний шлях*. — 2000. — Кн. 3. — С. 47–49.

ПОСТАТЬ РОМАНА ШУХЕВИЧА В ОПОВІДНОМУ ФОЛЬКЛОРИ ЯВОРІВЩИНИ

Оскільки ця стаття є фольклористичною, для читачів-істориків спочатку варто коротко з'ясувати два питання. Перше — відмінність предмету дослідження в історії та фольклористиці при одному об'єкті (у нашому випадку об'єктом наукового вивчення є особа Романа Шухевича). І друге — проблема інтегральної співпраці між дослідниками історії та фольклору.

Для істориків Р. Шухевич — реально-історична постать, чий образ складається на основі фактів, конкретних подій, документів, правдивих свідчень, точних дат, чисел. При цьому одне з важливих завдань — відділити достовірні факти від неточних, помилкових та сфальсифікованих. Тим часом фольклористи досліджують образ цієї особи в усній народній творчості. При цьому розглядається як логічно-смілова, так і психологічна інтерпретація постаті Р. Шухевича у народному середовищі. Специфіка відображення й оцінювання дійсності у фольклорі, серед іншого, полягає в органічному поєднанні міфологічного світосприйняття, яке у фантастичних образах творить ілюзорну дійсність, зі світосприйняттям історичним, що у своїй суті є більш аналітичним і критичним, заснованим на виразнішому розмежуванні реального та уявного¹.

Зазвичай вважають, що міфологічне мислення притаманне лише архаїчному, казковому пластіві усної народної творчості, проте, як слушно зазначає польський учений Діонізіуш Чубала, світ усе ще не відвернувся від магічно-міфологічного мислення й світосприйняття. Міфологізм у дещо модифікованій формі й сьогодні присутній у масовій народній культурі, зокрема й у повстанському фольклорі, впливаючи при цьому на людські погляди та мотивуючи вчинки².

¹ Ширше див.: Луньо Є. Дорога до свого національного «я». Кілька думок про народний епос — замість вступу // *Народний епос. Українська література: програмні тексти, ілюстрації, пояснення, завдання, тести / Автор-упоряд. Є. Луньо*. — Сер. «Усе для школи», 10 клас. — Вип. 12. — К., 2002. — С. 4.

² Чубала Д. В сторону нової епіки // *Усна епіка: етнічні традиції та виконавство: Матеріали Міжнародної наукової конференції, присвяченої пам'яті Ф. Колесси та А. Лорда*. — К., 1997. — Ч. 2. — С. 140.

Тож закономірно, що фольклорна біографія Р. Шухевича має дві складові частини: історичні факти й поетичний вимисел. І власне вимисел, як явище духовної культури нації, є більш значимим і цікавим предметом дослідження фольклористів. Важливо простежити, яким чином і якою мірою постать Р. Шухевича активізувала творчу уяву народних мас, які суспільно-політичні та моральні цінності генерувалися в процесі її художнього осмислення, яке місце відвів народ цьому героєві у скарбниці власної поетичної пам'яті.

Що ж до взаємодії між дослідниками історії й фольклору, то вона й далі залишається проблематичною. Ще й сьогодні історики часто схильні розглядати фольклор передовсім як додаткову фактологічну базу історичного характеру й недооцінювати явища поетичної фантазії. Тим часом саме вони, як вказує знаний дослідник історико-героїчного епосу Василь Сокіл, виражені знаками з глибокою семантикою, допомагають, після їхнього «розшифрування», осмислити народний погляд на суттєві закономірності історичного процесу³. Отож, без цих явищ неможливо адекватно окреслити роль і місце окремих осіб у цьому процесі. Недаремно ж бо авторитетний історик Ярослав Дашкевич наголошує, що у зв'язку з вивченням життя і діяльності такої видатної постаті в історії України, як генерал Р. Шухевич, виникає низка запитань, відповіді на які можна дати, лише зрозумівши ставлення до нього широкого кола і прихильників, і ворогів⁴. Звісна річ, найбільш відповідно думка народу виражена саме в його уснопоетичному слові.

Про національно-визвольні змагання під проводом ОУН та УПА в народному середовищі виник надзвичайно великий масив усної словесності. За твердженням найбільш авторитетного у цій ділянці дослідника Григорія Дем'яна, існує мільйон самих лише зразків оповідного фольклору⁵. Якщо пісенні тексти значною мірою і зібрані, і вивчені, то повстанській прозі все ще приділяється явно недостатньо уваги.

³ Сокіл В. *Українські історико-героїчні перекази: структурно-семантичний та поетичний аспекти*. — Львів, 2003. — С. 6.

⁴ Дашкевич Я. *Роман Шухевич та його місце в історії України ХХ ст. Дослідницькі проблеми // Дашкевич Я. Постаті: Нариси про діячів історії, політики, культури*. — Львів, 2006. — С. 522.

⁵ Дем'ян Г. *Українські повстанські пісні 1940 — 2000 років (історико-фольклористичне дослідження)*. — Львів, 2003. — С. 3.

Що стосується оповідних творів про Р. Шухевича (зауважимо, що не включаємо сюди спогадів як літературно-публіцистичного явища), то спеціально цим питанням займався, фактично, лише Г. Дем'ян. З-під його пера з'явилася змістовна стаття «Український народ про генерала Романа Шухевича-«Тараса Чупринку»»⁶, у якій поряд із кількома піснями подано низку народних оповідань та переказів про цю особу. Водночас окремі зразки фольклорної прози, в яких ширше чи вужче йдеться про Головного командира УПА, знаходимо у виданнях Г. Дем'яна «Генерал УПА Олекса Гасин-«Лицар»»⁷, «Степан Бандера і його родина в народних піснях, переказах, спогадах»⁸. Для науки вони цікаві тим, що показують взаємини Р. Шухевича з іншими визначними постатями визвольної боротьби.

У пропонованій статті ми розглядаємо прозові фольклорні тексти про Р. Шухевича — «Тараса Чупринку», які впродовж останніх п'ятнадцяти років нам вдалося зафіксувати на Яворівщині в ході роботи над ширшим проектом польових досліджень «Яворівщина у повстанській боротьбі. Розповіді учасників та очевидців». За підсумками цього проекту вже з'явився друком перший том матеріалів⁹.

Яворівщина, з одного боку, — це типова місцевість Західної України, де так само, як і в інших частинах Галичини й Волині, вивувала визвольна боротьба. З іншого боку, Яворівщина усвідомлює себе краєм, де народився і провів дитинство Р. Шухевич, і ця обставина позначається на фольклорному осмисленні постаті Головного командира і кількісно, і якісно.

Отже, до цього часу ми записали вісім оригінальних зразків прози (сюди не включаємо творів похідних, які ще не оформились в автономні сюжетні тексти, а побутують лише як згадки, повідомлення). Як на сучасний стан усної народної словесності, така поважна кількість записів на такій малій території красномовно свідчить про значущість постаті Р. Шухевича в ідейно-політичному світогляді широких мас, а також про її художній потенціал.

⁶ Дем'ян Г. *Український народ про генерала Романа Шухевича-«Тараса Чупринку» // Визвольний шлях*. — 1998. — Кн. 3 (600). — С. 259–271; Кн. 4 (601). — С. 391–400.

⁷ Див.: Дем'ян Г. *Генерал УПА Олекса Гасин-«Лицар»*. — Львів, 2003. — С. 372–230.

⁸ Див.: Дем'ян Г. *Степан Бандера та його родина в народних піснях, переказах та спогадах*. — Львів, 2006.

⁹ *Яворівщина у повстанській боротьбі. Розповіді учасників та очевидців / Запис. і упоряд. Є. Луцько*. — Львів, 2005. — Т. 1: *Неконечне Перше. Наконечне Друге*.

Маємо підстави вважати, що нам відомі не всі твори про Головного командира УПА, які побутують і побутували на Яворівщині, оскільки наші польові дослідження не були вичерпними. Крім того, чимало учасників та очевидців збройної боротьби — основних творців і носіїв фольклору про Р. Шухевича — відійшли в інший світ ще до того, як ми розпочали свою працю.

Зазначимо також, що в загальноукраїнському масштабі побутує досить багато текстів народної прози, які все ще не стали об'єктом наукового дослідження. Збирати ці матеріали — справа нелегка, бо не всі вони лежать на поверхні, частина їхніх носіїв і через поважний вік, і через послаблену пам'ять стали носіями пасивними, проте наполегливою працею ще можна досягнути плідних результатів. Отож, це завдання для фольклористів усе ще є актуальним і перспективним.

Основна частина фольклорної прози про Р. Шухевича, яку ми зібрали, належить до жанру народного оповідання історичного характеру. За визначенням — це образні розповіді про важливі й цікаві події порівняно недавнього часу, учасником або очевидцем яких був сам оповідач. Отже, наші респонденти, як вони стверджують, особисто бачили чи контактували з Головним командиром УПА. Тому їхні розповіді ведуться від першої особи, є досить колоритними, емоційними, багатими на деталі, що має підтверджувати достовірність сказаного. Трапляються також і перекази про Р. Шухевича. Більшість із них є похідними від згаданих народних оповідань і побутують паралельно з ними. Їхні носії переказують розповіді своїх знайомих, сусідів, родичів — представників старшого покоління, додаючи також інформацію про цих людей. Основний текст у них дещо стягується, сюжет модифікується, скорочується.

Прикметно, що аналізовані народні оповідання та перекази мають і деякі жанрові ознаки історично-героїчної легенди. Це, зокрема, часткова або повна відмова від конкретно-історичного часу, а в деяких випадках — місця (наприклад, не зазначається, звідки прибув і куди далі подався Р. Шухевич), інших деталей, огортання героя ореолом таємничості, його героїзація та ідеалізація.

І нарешті, побутують так звані урбаністичні, або модерні, легенди про Р. Шухевича, до яких належать оповіді-повідомлення, оповіді-сенсації, оповіді-чутки.

Отже, перед нами цікаве й оригінальне явище сучасної усної словесності: та сама історична постать досить інтенсивно осмислюється

одночасно в усіх жанрах неказкової прози. Це, знову ж таки, яскраво свідчить про її неабияку ідейно-політичну значимість і художній потенціал.

Твори, що їх тут розглядаємо, відзначаються різноманітністю мотивів. Найпоширеніший серед них — «Шухевича переправляють по зв'язку»¹⁰. Подібним до нього є мотив «Шухевича кілька разів переправляють за кордон»¹¹. Інші мотиви: «Шухевич надихає упівців перед бойовим рейдом»¹², «Шухевич проводить нараду з підпільниками»¹³, «Підпільниця доставляє Шухевичеві таємну пошту»¹⁴, «Дядько був особистим радистом Шухевича»¹⁵. Опосередковано стосуються Головного командира УПА мотиви: «Зв'язковий переносить пакет від самого Шухевича»¹⁶, «Дівчина сиділа в одній камері разом з дружиною Шухевича»¹⁷.

Аналіз усіх цих мотивів показує, що вони за своєю суттю реалістичні, життєподібні, в жодному з них не знаходимо якихось фантастичних елементів. Усі представлені в текстах події є типовими для часів підпільної боротьби — у таких ситуаціях опинялися сотні тисяч людей, які боролися за національну державність; на місці тих, хто бачили і спілкувалися з Р. Шухевичем, міг бути, буквально, кожен. Отож, правда художня тут узгоджується з правдою історичною, і це підсилює вірогідність розповіді, а також спонукає сприймати Р. Шухевича саме як народного героя — зрозумілого і близького в ідейно-світоглядному та художньо-поетичному плані. Зазначимо, що народність — це основна і найпотужніша щодо виражальних можливостей категорія фольклору.

¹⁰ Зап. Є. Луцько 05.07.2005 р. в с. Чорнокунці Яворівського р-ну Львівської обл. від Савки Михайла, 1929 р. н., 7 кл. — Домашній архів Є. Луцька.

¹¹ Зап. Є. Луцько 30.07.2001 р. у м. Львові від Василька Григорія, 1920 р. н., 7 кл. — Домашній архів Є. Луцька.

¹² Зап. Є. Луцько 16.05.2003 р. в м. Яворові від Лопачака Богдана, 1923 р. н., 10 кл. — Домашній архів Є. Луцька.

¹³ Зап. Є. Луцько 10.03.1995 р. в с. Залужжя Яворівського р-ну Львівської обл. від Манько Ганни, 1934 р. н., 7 кл. — Домашній архів Є. Луцька.

¹⁴ Бик Марія «Одні гинули, а інші на їхнє місце приходили» // Яворівщина у повстанській боротьбі. — Т. 1 — С. 483–484.

¹⁵ Зап. Є. Луцько 14.05.2006 р. в с. Чернилява Яворівського р-ну Львівської обл. від Ключа Василя 1932 р. н., осв. вища. — Домашній архів Є. Луцька.

¹⁶ Зап. Є. Луцько 14.06.2001 р. в с. Бунів Яворівського р-ну Львівської обл. від Хомина Степана 1928 р. н., 7 кл. Проживає у Львові. — Домашній архів Є. Луцька.

¹⁷ Зап. Є. Луцько 23.08.2006 р. в с. Краковець Яворівського р-ну Львівської обл. від Гаврилечко Марії, 1926 р. н., 7 кл. — Домашній архів Є. Луцька.

Історична основа кожної розповіді зокрема може бути дуже близькою до її сюжету. Проте важко припустити, що всі події, про які йдеться в оповіданнях, насправді відбулися на Яворівщині і що тут немає поетичної фікції. Однак без документальних підтверджень чи спростувань не можна нічого стверджувати категорично, — наші ж висновки ґрунтуються передовсім на логічних міркуваннях.

У п'яти текстах мовиться, що Р. Шухевич за час від початку німецької окупації Галичини і до своєї загибелі побував на Яворівщині понад десять разів (вісім плюс кілька). З огляду на те, що Яворівщина — досить невелика частина всієї воюючої України, доволі сумнівно, щоб Головний командир УПА з'являвся тут так часто. Зрештою, навряд чи було доцільно людині, яка займає настільки високу посаду, постійно переміщатися, переходити кордони, наражаючи себе на неабияку небезпеку.

Отже, прив'язування Р. Шухевича до Яворівщини є, радше, звичайним поетичним моделюванням. Цікаво було би з'ясувати його природу та ідейно-художнє значення.

Світло на проблему проливає ретельний аналіз виникнення творів. Зазвичай народне оповідання з'являється невдовзі після події, що лягає в його основу. У нашому ж випадку між такою подією та появою самостійного фольклорного твору минає кілька десятиліть, — про це свідчать і самі тексти, і примітки та коментарі респондентів.

Три із зафіксованих зразків виникли аж тоді, коли їхні творці побачили портрет героя. Респондентка Марія Бик, до прикладу, вказує: «І вже пізніше, за України, як я побачила портрет Шухевича, то я його впізнала, тоді то був ніхто інший, іно він. Ті самі очі, той сам ніс». У тексті Ганни Манько зазначено: «Я на нього дивилася, мужчина був то років може сорок п'ять — сорок. Коли я тепер дивлюся на знімку Шухевича — мені все здається, що то він». Оповідач Б. Лопачак, гостюючи 1988 р. в брата у Бельгії, побачив книжку про Р. Шухевича: «Я іно подивився на портрет — я зразу впізнав, що то Роман Шухевич тоді перед нами виступав». Три інші зразки остаточно оформились у фольклорні тексти також лише на початку 1990-х рр. — після проголошення української державності. Один з оповідачів у примітці зазначив з цього приводу: «Перше я про то нікому навіть не згадував, бо то були такі часи, іно аж тепер вже стало можна розказувати».

Портрет (фото чи репродукція малюнка) як художня деталь у тексті виконує кілька функцій. Найперше, він — ідентифікатор особи генерала УПА. По-друге, це той знак, який говорить нам про політичне звільнення українців. Аналізовані народні розповіді про Р. Шухевича становлять яскравий приклад того, як політична свобода, що її основною запорукою є державність, сприяє духовному розкріпаченню та зростанню і окремої людини, і усїєї нації, як вона створює умови і надає імпульс до творчості, до мистецької само-реалізації.

Саме лише проголошення незалежності 1991 р. негайно спричинило відродження повстанської тематики в українському фольклорі. Зразки, про які ведемо мову в цій статті, — це лише невеличка частина багатожанрового масиву новотворів. Тому-бо дослідник повстанського пісенного фольклору Г. Дем'ян окреслив часові рамки повстанського фольклору 1940-ми—2000-ми рр., зазначивши, що нові його зразки, без сумніву, з'являтимуться й далі¹⁸. Примітно, що часову дистанцію фіксують самі тексти недавно посталих зразків. Наприклад, у зачині однієї пісні співається:

Це було так давно, півстоліття назад,
Як ще хлопці по лісі ходили.
(«Це було так давно, півстоліття назад»)¹⁹.

Наскільки нам відомо, подібного явища не було ані в українському фольклорі попередніх епох, ані в фольклорі інших народів. Крім політичної свободи, на нього вплинув іще один вагомий фактор. Пережите народом у часи збройної боротьби під проводом ОУН та УПА залишило в його свідомості надзвичайно глибокі враження, міцно закарбувалося в психоемоційному кодї. Ні час, ні тим більше радянська пропаганда з її численними методами й засобами промивання мізків та репресивними заходами влади не змогли викоринити цих вражень, — вони надійно зберігалися в народній пам'яті, і щойно з'явилася слухна нагода, знайшли художнє вираження.

Представлений у цій статті матеріал показує, що пам'ять українського народу, особливо її поетична складова, широко відкрита

¹⁸ Дем'ян Г. *Українські повстанські пісні 1940 — 2000 років (історико-фольклористичне дослідження)*. — Львів, 2003. — С. 7.

¹⁹ Зап. Є. Луцько 16.11.1993 р. в с. Залужжя Яворівського р-ну Львівської обл. від самодіяльного художнього колективу «Відродження». — Домашній архів Є. Луцька.

для тих найвищих гуманних цінностей, які зосереджені в ідеології націоналізму.

Говорячи про виникнення аналізованих творів, не можна оминати увагою ще одну цікаву річ. Як зазначили у своїх текстах оповідачі Михайло Савка і Григорій Василько, про те, що вони контактували з самим Р. Шухевичем, сказали їм їхні зверхники. Звісно, тереновий кур'єр чи місцевий провідник не міг знати, що спілкується з 'Тарасом Чупринкою', — навіть Михайло Заєць — 'Зенко', який став особистим охоронцем Головного командира УПА ще навесні 1945 р., довідався, кого охороняє, лише влітку 1949 р.²⁰ Отже, перед нами — приклад творення живої легенди. В умовах збройної боротьби, коли, з одного боку, потрібно було вести постійну ідеологічно-пропагандивну роботу, а з іншого — дотримуватися вимог суворой конспірації, виникало об'єктивне підґрунтя для поетичного вимислу. У ході польових досліджень ми також зафіксували факти, коли підлеглим говорили, що в особі невідомого командира чи провідника вищого рангу вони спілкувалися зі Степаном Бандерою, і пізніше це спричинилося до появи фольклорного твору. Наприклад, у с. Чернилява на Яворівщині побутує переказ про місцеву жительку, яка була зв'язковою самого Степана Бандери²¹.

Описане явище засвідчує, що повстанці дуже добре розуміли вагу художнього слова в ідейно-політичному протистоянні та відчували динаміку фольклоротворчих процесів, тож могли успішно скеровувати їх у потрібне ідейно-тематичне русло.

Не забуваймо, однак, що народна проза про Головного командира УПА побутувала й до проголошення незалежності України. Те, що фольклористи зі зрозумілих причин не могли її ані записувати, ані публікувати, не означає, що таких творів не було. Навпаки, логіка підказує, що їх мало бути настільки багато, щоб витворилася ціла традиція. Адже, за законами усної народної словесності, немає жодного твору, який з'явився би на голому місці. Аналізовані тексти виразно підтверджують це.

У частині творів постаті Романа Шухевича як художньому образу формально приділено мінімум уваги: кілька скупих речень, а

²⁰ Іщук О., Ніколаєва Н. Доля та спогади охоронця Романа Шухевича — Михайла Зайця-«Зенка». — К., 2007. — С. 12.

²¹ Зап. Є. Луньо 09.10.2005 р. в с. Чернилява Яворівського р-ну Львівської обл. від Лелик Любомири, 1944 р. н., осв. вища. — Домашній архів Є. Луня.

то й слів. На перший погляд навіть може виникнути думка про його нерозкритість, про поетичну недовершеність, слабкість. Насправді ж причина тут зовсім інша, глибока. Річ, як це не дивно, власне в потужній ідейно-поетичній опрацьованості образу Головного командира УПА в українському фольклорі.

Головним завданням оповідачів, як це впливає зі змісту творів, було констатувати, що вони спілкувалися з самим Романом Шухевичем, а також переконати слухачів (та й самих себе) у достовірності цього. А роблять вони (і в їхніх особах увесь народ) це тому, що сприймають його як свого героя, як ідеал та взірць для наслідування.

У традиційних героїчних оповіданнях і переказах народ зазвичай моделює, «розбудовує» своїх героїв, змальовуючи їхні дії та вчинки, описуючи зовнішність і душевний стан, оспівуючи, поетизуючи, ідеалізуючи. У нашому ж випадку постать Р. Шухевича ні для оповідачів, ні для слухачів такої конкретизації не потребує. У народній поетичній свідомості він — безсумнівний герой. Це, своєю чергою, доводить, що постать Р. Шухевича вже віддавна стала об'єктом поетичного змалювання й осмислення. Образ Головного командира УПА, завдяки героїчним діям його як історичної особи, став героїко-романтичним символом усієї національно-визвольної боротьби. Ім'я Романа Шухевича — 'Тараса Чупринки' є вираженням цього символу. Тут ми бачимо вияв у новочасному фольклорі архаїчних міфопоетичних традицій, коли ім'я здобуває магічну силу.

Поетичний символ завдяки своїй абстрактній природі є «легким» та «динамічним», тому він міцніше вкорінюється у фольклорну пам'ять і, як слушно наголошує дослідниця К. Фролова, творить там глибинне асоціативне поле, емоційно-образний каркас ментальності народу²². Водночас символ, володіючи потужним творчим потенціалом, вибудовує навколо себе обширне поетичне поле. У цьому полі абстракція символу за принципом асоціації знову може розкодовуватись у конкретні образи.

Тож, образ-символ Р. Шухевича у самих текстах присутній лише у вигляді імені, але «за кадром» тексту розташовуються широкі та яскраві картини його героїзму. Тому-то народ у своїй оповідній творчості використовує найменшу нагоду бодай за посередництвом

²² Фролова К. Естетичний аспект фольклорної пам'яті // Фольклор і говори Наддніпрянщини. Збірник наукових праць. — Дніпропетровськ, 1997. — С. 10.

художнього вимислу причаститися до Р. Шухевича: хтось його тільки бачив, хтось чув, хтось переводив по зв'язку чи ніс від нього пакет, у когось він перебував у хаті. І цього достатньо. Ім'я-символ, через асоціації, оживляє у свідомості та підсвідомості реципієнта всю ідейно-художню значимість образу Головного командира, благотворно впливаючи на цього реципієнта: наповнює його високими ідеалами, кличе продовжувати розпочате минулими поколіннями відродження української держави.

Поряд із творами, у яких Р. Шухевич виступає як образ-символ, маємо також тексти, де його постать змальована об'ємно — у традиційному дусі. Насамперед це стосується мотиву «Шухевича переправляють по-зв'язку». В інших зразках також яскраво виведено окремі риси його характеру.

Генерал Шухевич неодмінно постає перед нами як головний військовий провідник нації, шанований і безмежно авторитетний серед повстанців і серед широких мас. Фольклорна інтерпретація надає його образів типових рис і ознак українського народного героя, послуговуючись при цьому характерними для епічної традиції художніми прийомами й засобами.

Народність образу Р. Шухевича-героя, досягається тим, що він найчастіше з'являється серед повстанців і взагалі простих людей у відповідальний час: момент перед вирішальним боєм, у мить гострої небезпеки, у хвилину, коли потрібно зробити доленосне організаційне рішення, — і він має надихнути військо перед битвою, перебрати керування боєм, спонукати до перемоги, вивести зі скрути, підтримати морально й духовно тощо. І сама поява Головного командира серед рядових повстанців, і виконувані ним функції є типовими для народного героїчного епосу, і не лише українського, — вони мають джерела в архетипі вождя, який завжди разом зі своїм військом, разом з народом, бо ж у минулому військо і народ були практично тотожні.

Ця риса образу Р. Шухевича генетично пов'язана з тими далекими часами, коли військові вожді йшли в бій на чолі дружини (за свідченнями літописців, уже козацькі полководці не кидалися на ворога в перших лавах, хоча народна традиція змальовує їх у гущі битви, — наприклад, в історичних піснях «Чи не той то хміль», «Гей не дивуйтеся, добрії люди», «Ой Морозе, Морозенку, ти славний козаче», «Ой з-за гори високої»). Ще виразніше це бачимо на прикладі

поетизації та героїзації Степана Бандери. Знаємо, що в силу історичних обставин С. Бандера взагалі не брав безпосередньої участі в УПА, тим не менше у народних піснях він формує армію, наводить лад у війську, командує фронтом, веде у бій, розмовляє з повстанцями по телефону²³.

У мотиві «Шухевича переправляють по зв'язку», згідно з усталеною фольклорною вимогою змальовувати народного героя у єдності з народом, військом, він представлений разом зі своїм почотом — охороною з дванадцяти осіб. Цілком імовірно, що саме такою була кількість охоронців Головного командира УПА, але у творі художньому це число сприймається в контексті уснопоетичної традиції.

У казках число дванадцять було магічним: дванадцять братів, дванадцять розбійників. У переказах про опришків часто фігурує мотив дванадцяти товаришів у ватазі²⁴. Це число віддавна мало сакральне значення. Воно було найуживанішим у давній міфопоетичній культурі. У нашому творі число не лише інформує, воно діє на нього і на психоемоційному рівні реципієнта, спонукає сприймати текст саме як художній (тобто вищої культурної значимості), з притаманною йому поетизацією, героїзацією, ідеалізацією.

Ще одна цікава і значуща деталь: Р. Шухевич одягнений контрастно щодо свого почоту. Повстанці мають добротне вбрання, гарну зброю — це в особливий спосіб естетизує їх, героїзує, викликає повагу й захоплення. Водночас Головний командир убраний у простий, навіть поганий, неестетичний одяг. Ця деталь виконує кілька художніх функцій. З одного боку, вирізняє його серед решти, з іншого — героїзує та ідеалізує військового зверхника, який матеріально ставить нижче від духовного: йому шкода приділяти увагу одягові, оскільки всі його помисли зосереджені навколо найвищих ідеалів, навколо боротьби за державу. Таке явище також традиційне для фольклору. Скажімо, козак-Голота має діряву, травою пошиту і вітром підбиту шапку-бирку, а одягнений у:

Три семерязі лихії:
Одна недобра, друга негожа,

²³ Див.: Луньо Є. *Яворіщина про Степана Бандеру. Провідник ОУН у пісенному фольклорі // Народознавчі зошити*, 1999. — № 1 (25).

²⁴ Сокіл В. *Українські історико-героїчні перекази: структурно-семантичний та поетичний аспекти*. — Львів, 2003. — С. 206.

А третя й на хлів не згожа.
(«Козак Голота»)²⁵.

Ще одна функція одягу 'Тараса Чупринки' має вже сучасну мотивацію — конспіративну. Якщо б підпільники потрапили ворогові до рук, погане вбрання відвернуло б увагу від Головного командира.

Зовнішній вигляд Романа Шухевича у згаданому мотиві на диво збігається з його описом у спогадах охоронця Головного командира Михайла Зайця — 'Зенка'²⁶. Так само збігаються з наведеними у фольклорних текстах реальні вимоги 'Чупринки' щодо одягу та зброї стрільців²⁷. Промовисто характеризує образ Р. Шухевича і його ставлення до їжі. Почувши, що йому та його охоронцям готують вечерю, він категорично заявляє: «Ніяких, — каже, — маслів, салів мені ту не давати. Зупи з часником і по кусочку хліба і ми поїхали». Цей епізод доводить скромність і невибагливість, демократичність побуту військового ватажка.

Про те, що саме так повівся б Р. Шухевич — історична особа, свідчить реальний факт із його біографії, про який згадує Петро Дужий. Якось він і ще кілька високих посадовців разом із Головним командиром перебували у розташуванні сотні «Леви». Коли на сніданок їм подали білий хліб з маслом і каву з молоком, 'Чупринка' дав команду віднести ці порції хворим стрільцям, а гостям подати звичайні стрілецькі пайки²⁸.

В аналізованих творах Головного командира УПА досить часто називають на повстанське псевдо 'Тарасом Чупринкою' та на військове звання — генералом. У фольклорі слово «генерал» завдяки особі Р. Шухевича набуває досить багатої образності. Окрім звичайної називної функції воно несе на собі велике ідейно-сміслову навантаження. Щоби краще це зрозуміти, слід коротко простежити його генезу.

Знаємо, що в українській історії значне місце займає збройна національно-визвольна боротьба. Від козацьких часів в українській

²⁵ Думи. Історико-героїчний цикл / Упоряд. та примітки О. Дея. Вступне слово М. Стельмаха — К., 1992. — С. 15.

²⁶ Іщук О., Николаєва Н. Доля та спогади охоронця Романа Шухевича — Михайла Зайця-«Зенка». — С. 16, 19–20.

²⁷ Там само. — С. 19.

²⁸ Дужий П. Деякі риси характеру Романа Шухевича // Літопис Української Повстанської Армії. — Торонто—Львів, 2007. — Т. 45: Генерал Роман Шухевич — «Тарас Чупринка» Головний Командир УПА. — С. 349.

усній словесності існує культ військової сили, а образ оборонця рідної землі поділяється на простого вояка-козака і на військового керівника — отамана. З часом обидва образи змінювалися. Зокрема, на початку ХХ ст. козак трансформувався у січового стрільця, а в середині століття — у повстанця (упівця, партизана). Отаман же став сотенним. У кінці 1930-х рр. у тематичному циклі пісень про загибель Євгена Коновальця поширюється слово «полковник»²⁹.

Далі командний склад війська у фольклорі поділяється на середній (сотенний) і вищий (генерал, його уособленням стала постать 'Чупринки'). Це іншомовне слово якщо зрідка і вживалось у жовнірських та солдатських піснях, то лише з негативним значенням. У повстанському фольклорі воно змінило своє ідейно-тематичне наповнення на позитивне, зокрема завдяки образу народного улюбленця — генерала Р. Шухевича. Примітно, що слово «генерал» стало основним означником для Командира УПА. Його часто бачимо у піснях-новотворах 1990-х рр. Наприклад, в одному творі з Яворіщини співається:

Пішла слава цілим світом,
Як УПА їх воювала,
Гей —гей! Слава про Бандеру,
Про Бандеру і Чупринку-генерала.
(«Українські хоробрі повстанці»)³⁰.

В іншій пісні з цього ж періоду, також складеній на Яворіщині, про 'Тараса Чупринку' сказано:

Це був славний, відважний
Повстанський генерал,
Що землю нашу рідну
Від зайдів визволяв.
(«Хоч я малий вкраїнець»)³¹.

Водночас слово «генерал» асоціюється у народній уяві з сучасною, потужною армією.

Не може не вапати у вічі, як у мотиві «Шухевича переправляють по зв'язку» описано зброю. Формально їй присвячено лише кілька

²⁹ Луцько Є. Народні пісні про Євгена Коновальця // «Муза і меч»: національний рух у фольклорних та літературних джерелах. Збірник наукових праць. — Львів, 2005. — С. 221.

³⁰ Зап. Є. Луцько 07.10.1990 р. в с. Старий Яр Яворівського р-ну Львівської обл. від Мухи Івана, 1934 р. н., осв. сер. спец. — Домашній архів Є. Луцька.

³¹ Дем'ян Г. Українські повстанські пісні 1940 — 2000 років. — С. 283.

слів (перелік із короткими ремарками про якість і надійність): «А озброєні були: автомати мали, сильні автомати, і гранати, і пістолети: всьо мали». Проте у цьому описі важливішою за інформативну є експресивна функція. На слух відчувається неабияке захоплення оповідача зброєю, розуміння її вирішальної ваги у розв'язанні тих суспільно-політичних завдань, які перед українською нацією поставила історія у ХХ ст. Крилаті слова С. Бандери, сказані на польському судилищі: «Нас розсудить залізо і кров», — були зрозумілі й народові.

В українському традиційному епосі зброя є постійним об'єктом поетизації. В одній із повстанських пісень її цінність виражається через міфопоетичне уособлення найрідніших людей:

Наган — брат мій, а кріс — батько,
Граната — це мати.
(«А я бідний сиротина»)³².

Подібних прикладів можна навести чимало. Якщо у козацькі часи зброя була коштовна, то у стрілецькі й повстанські — надійна.

У нашому тексті зброя виконує також вагомий символічний роль — генерує культ борців-героїв. Вона творить культ рідної армії як організованої і масової форми боротьби. Цей культ, органічно пов'язаний з образом Р. Шухевича, представляє його як генерала, за яким стоїть загартована у постійних боях армія. Прикметно, що при цьому генерал 'Тарас Чупринка' є і талановитим керівником найвищого рангу, і відважним польовим командиром. Зазначимо, що це аж ніяк не поетичний вимисел, хоча й дуже на нього схоже, це правдиве відображення чи не єдиного у світовій історії ХХ ст. прикладу, коли головнокомандувач армії іде в бій і гине зі зброєю в руках.

Міфопоетичний за формою і реалістичний за суттю образ генерала 'Чупринки' відігравав особливо важливу роль у часи непримирного ідеологічного протистояння. З одного боку, масована ворожа пропаганда стверджувала, що повстанці — це бандити, тобто що вони не численні і не керовані жодною політичною ідеєю, їх не зобов'язують жодні морально-етичні засади, жоден кодекс честі. Водночас, з огляду на тактику повстанської боротьби, народ не міг бачити великих армійських з'єднань, оскільки повстанці оперували

³² Зап. Є. Луньо 17.05.1994 р. в с. Старий Яр Яворівського р-ну Львівської обл. від Мухи Івана, 1934 р. н., осв. сер. спец. — Домашній архів Є. Луна.

передовсім малими мобільними відділами. Натомість постать Р. Шухевича в художній спосіб стверджувала наявність справжньої армії. Таким чином українці ставили себе в один ряд із тогочасними державами-лідерами, які, маючи могутні збройні сили, виступали гравцями на політичній карті світу.

В українській епічній традиції рідна сторона, з одного боку, виступає органічним тлом, на якому змальовується народний герой, з іншого — через міфопоетичну кореляцію — визначає його вчинки, моделює його моральний і духовний статус. Саме тому в народних творах 'Тарас Чупринка' так часто з'являється саме на Яворіщині, зокрема у містечку свого дитинства Краківці; діє там, навіть проживає — без жодного конкретно-історичного мотивування і пояснення. Вмотивовує і удостовернює перебування генерала в цій місцевості вкорінений у підсвідомість кожного міфопоетичний культ рідної оселі. За народними мірками, це — свідчення високих духовних якостей Р. Шухевича, бо ж якщо він пам'ятає і шанує малу батьківщину, то так само вірно любить і турбується про всю Україну.

Водночас рідна сторона, рідна хата й поріг надають сили Р. Шухевичеві, зміцнюють його дух і волю. Ця потужна міфологема формується архетипами батька-матері, роду, дому, рідної землі, з якої людина виходить і в яку має повернутися, щоб у майбутньому воскреснути духом та ідеєю. Чужа земля не дає воскреснути, тому-то народ так хотів похоронити Євгена Коновальця на Батьківщині, просив землю прийняти тіло вождя³³.

Разом з тим, постать 'Тараса Чупринки' ділиться своєю героїчною аурою з рідним краєм, благотворно впливає на його мешканців. У магічний спосіб, навіть через найменші контакти, він глорифікує цю місцевість, передає її жителям свої духовні цінності й суспільно-політичні ідеї.

У мотиві «Дівчина сиділа в одній камері разом з дружиною Р. Шухевича» маємо змогу спостерігати цікаве явище ідейно-поетичного самовираження оповідачки через змалювання своїх стосунків з дружиною Головного командира УПА. Своєю чергою характеристика Наталії Шухевич проектується крізь образ її чоловіка. Вона достойна свого мужа, тримається гідно терпеливо зносить усі тюремні

³³ Луньо Є. Поетизація і героїзація Євгена Коновальця у народних піснях // Український визвольний рух. — Львів, 2006. — Зб. 8. — С. 150.

труднощі й знуцання, демонструючи при цьому твердість характеру та стійкість духу. Асоціативно у свідомості реципієнта виникає образ Р. Шухевича — хорошого сім'янина, який настільки любить Україну, що пожертвував заради неї своїм сімейним щастям.

Підсумовуючи, зазначимо, що в оповідному фольклорі Яворіщини постать Р. Шухевича введена в образі народного героя, який одночасно уособлює і військового керівника та організатора, і польового командира, що завжди готовий іти разом з повстанцями в бій. Це ідеал воїна — досконалого фізично, морально та духовно.

Генерал 'Тарас Чупринка' прославляє епоху, героїзує свідомість людей, наповнює їхні серця почуттям гордості за свою історію. Художній образ Р. Шухевича — це також і поетичний символ, з якого нація черпає найвищі духовні цінності й фізичні сили для праці й боротьби за майбуття, за право жити на своїй землі й бути щасливою.

УПА на чолі зі своїм Командиром пішла у нерівний бій та героїчно полягла на полі слави, проте народ в усній творчості зображує її воїнів як ідейних і духовних переможців, що своєю кривавою жертвою перейшли у безсмертя і стали взірцем та ідеалом для прийдешніх поколінь.

ДОДАТОК

Шухевича переправляють по зв'язку

Одного разу мені навіть прийшлося вести кіньми самого 'Чупринку'. Я вже так точно не можу сказати, коли то було, я вже старий троха, голова вже троха так не робит, як колись я молодий був. То було десь в сорок або семім, або восьмім році, точно не скажу. Приїхали сюди дванадцять чоловік, всі озброєні були. Приїхали кіньми на саньох, то взимі було. З Ліснович чи з Добростан, звідтам з тих селів. Їх привіз, якийсь такий був партизан 'Корінь', таку мав кличку. Він з ними приїхав, і ще приїхав такий, він був Зеник, а його брат Гринцьо називався, той Гринцьо, може, ще де жиє у Львові. Зеник був з Ліснович, а 'Корінь' — я не знаю, чи з Добростан, чи з Білої Гори, звідтам був, з тих селів.

Вони ту приїхали і мене ту злапили. І говорит до мене той 'Корінь', кур'ером він був: «Треба добрі коні і довгі сани, бо нас є дванадцять хлопів». Всі вони були озброєні, розумієте, такі гарно вбрані,

куртки мали такі. Хто мав куртку з матерії, а хто мав таку з шкіри, чи, як то ся називає, з дермантину. Мали гідні чоботи, райтки: всьо мали, такі файні шапки мали. А озброєні були: автомати мали, сильні автомати, і гранати, і пістолети: всьо мали. Іно 'Чупринка' був в такій куфайці отстріпаній і таку шапку мав нездалу, вушанку-шапку. То був 'Чупринка'.

Но і каже до мене той 'Корінь': «Слухай, треба добрі коні». Я кажу: «Во ту є кінь і ту є кінь». Знаєте, бо коней я не мав своїх. І ми забрали ті коні і ті сани в тих господарів. Була в Карачея, там де Міхоцький тепер є, він мав кобилу файну, таку рижу, а другий зараз в сусіді, там тепер живе така баба бідна, вона си купила тую хату, писався Близняк, то мав таку сиву кобилу, а чорний хребет мала. Коні були здорові, тих дві кобили. Сани були ще від одного сусіда, там теж вже нікого нема.

І тоди той 'Корінь' до мене говорить — він мене знав, я його — каже: «Слухай, Місько, треба шось повечеряти». Перекусити хотіли, бо вони приїхали здалека. Я кажу: «То добре, зараз будем ту шось шукали і шось перекусим». А 'Чупринка' зі заду стояв, той генерал. Я його вже тепер знаю, а тоди я його не знав, звідки я знав, що то за йден: «Ніяких, — каже, — маслів, салів мені ту не давати. Зупи з часником і по кусочку хліба, і ми поїхали». Во так сказав 'Чупринка'.

Я не знав, що то 'Чупринка', а потім 'Корінь' гадає: «Ти знаєш, хто то є? То є крайовий провідник», — каже. До мене той 'Корінь' так сказав, бо я був зв'язковим. Я знав там точки і так далі, і так далі. «То є Крайовий провідник, то є генерал 'Чупринка'. «Ніяких, — каже, — мені ту не треба курей, салів, маслів — зупи з часником і хліба по кусочку».

Ми виїхали з нашого села, во з Чернокунець, вночі (бо вдень хто партизанів возив), та й поїхали. І я від ліса їду далеко, а він каже до мене: «А чо ти так далеко їдеш від ліса?». Я кажу: «Слушайте, — а там гарнізон стояв, москалі, я кажу, — там може бути застава, нас би ту шарнули і всьо». А він каже до мене: «Жоби ти нас, друже, не завіз де на заставу». Я говорю: «Слушайте, ви маєте автомати, гранати, пістолети, а я маю бич, — бич я мав коні поганяти, — де я вас повезу?»

Завіз я їх на точку, на Дернаки, а там вже друга фіра і всьо. Я ся вертаю, а вони поїхали далі. 'Чупринка' поїхав там, де йому треба. Я не знаю де, мені ніхто не казав. Та поїхали далі, гет, як на Селиска їхати. Я ся повернув назад.

Як я ся вернув, я не пам'ятаю, не знаю. То страшне було: вночі, взимі. Але, правда, коні добріі, я бичем махнув і поїхав. Во таке було. Ще я там кажу: «Слухайте, може я би ту переночував, де я теперка поїду?» — «А ту, — каже — зара має бути облава, москалі мають ту прийти і тебе ту хапнут, і шо буде дальше?» І я тоди вночі поїхав, але я знав добре дорогу, поїхав і приїхав додом.

Записав Є. Луньо 05.07.2005 р. в с. Чернокунці Яворівського р-ну Львівської обл. від Савки Михайла, 1929 р. н., 7 кл. — Домашній архів Є. Луня.

Шухевича кілька разів переправляють за кордон

З провідником 'Інгулом' ми зустрічалися вже рідше. Мали ми з ним зустрічі на Наконечному, — як Наконечне Перше, є там такі ліси. Одного разу був там 'Інгул', 'Клим' і нас чотирнайцять: 'Троян' і його боївка, і був ще один незнаний чоловік якийсь. І тут на Наконечному облава. Дивимосся — вроді вони будуть іти на ті ліси, на нас. І тут наші хлопці так трохи замішалися. А той незнаний так ся дивит і каже: «Панікери». Відійшли ми трошки і думаємо, куди відступати, як вони підуть. А 'Прут': «Нікуди не відступаємо, поки все на місці». А я підійшов, питаю: «Друже провідник, хто то є?» А він каже: «Друже 'Чубчик', ви дуже цікавитесь». Кажу: «Я бачу, шо то людина якась не така проста». Він мені говорить: «Так як мені здається, між нами, шо то є 'Чупринка'». А може, він добре знав, але не хотів точно сказати. Кажу: «Я сам точно не знаю».

То ми того чоловіка три рази так переправляли. Нам давали його звідтам, з Краківця, а ми його переправляли сюда на Яворів і передавали його далі. Чи він ішов на Львів, чи в якісь інші сторони, не знаю.

Одного разу знов переправляли звідси, то вже за границю він ішов. То всьо по зв'язку ішло, і то дуже строго було і дуже секретно. То могло бути десь так в сорок четвертому восени.

Високий, такий стрункий, як я дивлюся тепер на лице його на фото, ми часто їздимо в Білогорщу, то точно він був, 'Чупринка'. Був вбраний всьо по-цивільному, навіть не мав автомата, тільки пістоль, і то скрито, не навидоку, бо не раз в село його давали. Був такий акуратний. Побув він в нас тільки через день, і всьо, ввечері ми його переправили.

А та облава на нас тоді так і не йшла. Постріляли вони там де попало, походили і вернулися. Ми потім сміялися. Кажу провідник, а він був досить-таки бойовий теж, теж такий високий, гарний: «Більше такого не робіть, таких речей». Ми кажемо: «Та ми не панікували, ми тільки між собою радилися, куда відступати». «А, то видно», — каже, тай сміялися.

Записав Є. Луньо 30.07.2001 р. у Львові від Василька Григорія, 1920 р. н., 7 кл. — Домашній архів Є. Луня.

Шухевич надихає упівців перед бойовим рейдом

Це було десь в половині грудня, нас зібрали і перед нами виступив Роман Шухевич. Казали, що провід. Але що то є Шухевич — ніхто про нього не знав. Казав нам: «Хлопці, ви ідете в пропагандистські рейди, в села ідете, в райони. — Звертається до нас, — щоб ви дотримувалися дисципліни і себе належно поводити». О в такім змісті з нами говорили, патріотично перед нами виступали.

Я дуже багато бачив провідників, але ніхто не знав, що це за особи. Але тільки подивитися на людину часом — відразу видно, що то є людина з великої букви. І по мові, і по поведінці видно. Шухевич не був у військовому, він був вбраний по-цивільному, в сірому плащі, був підперезаний і тут збоку мав пістоль. Були там ще і інші провідники.

У вісімдесят восьмому році я поїхав в Бельгію до брата. В нього була велика бібліотека, він газети складав мені цілий рік, «Шлях перемоги». Я дивлюся, книжка про Шухевича. Я іно подивився на портрет, я зразу впізнав, що то Роман Шухевич тоді перед нами виступав.

Записав Є. Луньо 16.05.2003 р. в м. Яворові Львівської обл. від Лопачака Богдана, 1923 р. н., 10 кл. — Домашній архів Є. Луня.

Шухевич проводить нараду з підпільниками

Одного разу, коли мій брат ще працював у Львові, приїжджає він додому, і говорить він до батька і матері: «Можливо, ви би тої ночі не ночували в хаті, а десь в коморі або в stodолі». То якраз було літо, мама і тато погодилися. Пішли вони спати до stodолі, і брат мій молодший з ними, бо він ще був замалий до тої всьої справи. Тато питає Михайла: «А що то має бути?» «Повинні в мене бути люди», — каже той. «Чому якраз в нас?» — «А тому, що приїде поїздом одинайцята година вночі величний представник, і тут треба

поставити стежу. Від станції до нас недалеко, і не треба буде великої стежі, не треба буде багато людей.

То вже був такий час, що фронт до нас зближався, що москалі підходять.

Я з батьком не йшла спати до стодоли, а лишилася в хаті, лежала собі на п'єцу й буду спати. Кажу до Михайла: «Знаєш що, я лишаяся тут в хаті». Він каже: «Та будь вже, та не йди там вже нігде». Я доки спала, доти спала, хатні двері відкриваються, і починають входити до хати чоловіки. Оден, за хвилю другий, третій; і йдуть, і йдуть, і йдуть. А я по тому сіла собі — та чого я буду спати, буду ся дивити, хто приходить, хто відходить. Вони приходять, жартують, сміються, кажуть: «Дівку маємо на п'єцу. О дивися, яка дівка сидить на п'єцу». Я мала тоді якихось десять років.

Ті, що приходили, — то були керівники зо всіх сіл, може, то старичні, може й кущові. Декого з них я знала, крім тих з нашого села, були ще з Яжева; Шопський Степан, Коновал. Шопського я знала дуже добре, бо кожного дня до нас приїздив своїм ровером.

Сидять вони, жартують, співають. Коли прийшов поїзд, може, минуло з п'ятнадцять хвилин — я сиджу, так собі уважно на то всьо споглядаю — в хаті всіх їх було, може, сорок, а може навіть і більше, повна хата, ні зброї при собі не мали, ні мундирів на собі не мали, бо то було ще за німців. І тута приходить до хати якийсь оден військовий мужчина, і вони всі як сиділи — так всі і стали на струнко і віддали йому честь. Він сказав: «Вільно», і всі посідали.

Я на нього дивилася, мужчина був той років може 45—40. Коли я тепер дивлюся на знімку Шухевича, мені все здається, що то він. Приніс той чоловік з собою якийсь такий пакунок, якби чемоданчик. І ще з ним було два охоронці спереду, два ззаду, всі озборені, але вбрані по-цивільному. Поставив він ту скриньку на лавці коло себе.

Мав той чоловік промову. Я собі запам'ятала тільки слова, що більшовики вже близько. Нам треба збиратися в сотні і йти в ліси, бо потому нас не впустять. А більше я нічого не пам'ятаю. Тоді він кожного сільського провідника викликає і питає: «Скільки ти зі свого сел можеш дати людей?» Оден каже: а тільки а тільки, ну там п'ять чи десять. «А ти скільки? Може би більше?» Наполягав трохи на них. «Я не можу, що я буду брати ненадійних людей, я не можу», — казав там оден. Питався він мого брата: «Скільки можеш дати людей?» — «Не більше п'ять». Тоді він брав зі своєї скриньки так як би повістки

і вручав їм. Котрий зі свого села обіцяв дати п'ять чоловік — давав йому п'ять повісток, котрий десять — тому десять.

Ті повістки він роздав, потім ще з ними мав промову. Поїзд о третій годині ночі мав відправлятися назад до Львова, він зі своїми охоронцями зібрався й пішов до поїзда. Його лице запам'ятала я добре і коли тепер ознайомилася з партизанами / [знімками] Шухевича, то я все ж таки думаю, що то тоді був не хто інший, а тільки він. Вже тоді фронт сюда приближався, і вони організовувалися йти в ліси.

*Записав Є. Луньо 10.03.1995 р. в с. Залужжя Яворівського р-ну
Львівської обл. від Манько Ганни, 1934 р. н., 7 кл. —
Домашній архів Є. Луня.*

Підпільниця доставляє Шухевичеві таємну пошту

Коли я ходила до Краківця на курси, то вже тоді носила різні штафети, «Степовий» мені доручав. Одного разу він напхав мені повну канку паперів, дає мені і говорить: «Ту канку занеси в Краківці до того дому, де є поліція. Там буде оден чоловік в бронзовому убрані на тебе чекати, даш ту канку йому». Я кажу: «Добре.» Іду я з тою канкою, зайшла вже туди, як кінчається Вілька, там називають Лися гора — йой, німці. Боже! Я так стала, трошка спинилася, не знаю, що маю робити. Таж то є ціла канка паперів і всі друковані на машинці. Як я їм попаду в руки, то не знаю, що зі мною зроблять, а за ті папери, то й других можуть поарештувати. Німців тих було досить багато, вони трохи ходили по лісі, декотрі сиділи, бо їм худобу наші партизани позабирали. А щось двох німців стояло на гостинці. Я не буду ся вертала, бо можуть щось запідозрити, йду далі. І якось так Бог дав, що німці мене не спинили і не перевіряли, я легенько попри них перейшла і зайшла щасливо до Краківця.

Зайшла на поліцію, а той чоловік вже на мене чекав, каже: «То Ви мені маєте передати ту канку». Взяв її і подякував мені. Потім він ще кілька раз приходив до нас додому до «Степового». Я його дуже добре запам'ятала — такий був сухорлявий бльондин і все ходив в тім бронзовім убрані. І вже пізніше, за України, як я побачила портрет Шухевича, то я його впізнала, тоді то був ніхто інакший, іно він: ті самі очі, той сам ніс.

Бих Марія «Одні гинули, а інші на їхнє місце приходили» // Яворіщина у повстанській боротьбі. Розповіді учасників та

очевидців / Записав і упорядкував Євген Луньо. — Т. 1: Наконечне Перше. Наконечне Друге. — Львів, 2005. — С. 483—484.

Зв'язковий переносить пакет від самого Шухевича

Одного разу каже до мене 'Сірко': «Треба скоро дістатися до Бунова, чим скоріше». А я молодий, що то мені — через лісок, тай вже в Бунові. А зв'язкова хата була на Волі в Пасласів. Я не знаю, як старий Паслас називався, дочка його Параня була зв'язкова, а син Микола тоді ще був малий, ще були дочки Наталя і Олена.

Прийшов я до них, Параня взяла штафету: «Ти тут зачекай, — каже до мене, — я піду, розкажу і зараз вернуся.» Зачекав я кілька хвилин, а тоді кажу собі — піду перекушу додому. При собі маю той свій старий наган. Мені привіз його зі Львова Костик Микола, такий був в нашому селі, він дуже багато нам помагав, привозив зброю, привозив всьо.

Ще я не дійшов до хати, Параня вже біжить: «Давай скоро, — каже, — бо чим скоріше треба назад.» Я тільки попив квасного молюка — і зразу напопереки і туди. То є з вісім кілометрів.

Прибігаю туди, а їх нема, пішли на Заріччя, є там таке село. Кажуть мені зачекати тут, а на Заріччя послали зв'язкову, що називалася Ірина, а псевдо мала 'Ластівка'. А в мене псевдо було 'Лозовий'. Його мені дали на Висівці в Шубалихи. Там був 'Тичина' і був 'Жук', називався Іван, загинув в сорок восьмому році, був Бандери двоюрідним братом, але писався не Бандера, а якось інакше, я знав, але вже забув. Росту був високого, поза метр вісімдесят. Там я приймав присягу, і тоді дали мені то псевдо. То було скоріше, в сорок шестому році.

Мені кажуть: «А ви тут троха відпочиньте.» Я дійсно був захеканий. Там якраз зварили бульбу, дали мені їсти.

Нема, прибігає перше зв'язкова 'Ластівка', а вже пізніше, то прийшов і 'Сірко'. Вона принесла мені від Шухевича пакет, від генерала Шухевича пакет. Той пакет через кого-небудь не йшов, в будь-які руки його не давали. Що то від самого Шухевича, потім сказав мені 'Сірко', говорить до мене: «Осторожно, важай, бо то від генерала Шухевича. І нікому нічого». І той пакет я заніс до Бунова.

Записав Є. Луньо 14.06.2001 р. в с. Бунів Яворівського р-ну Львівської обл. від Хомина Степана 1928 р. н., 7 кл. Проживає у Львові. — Домашній архів Є. Луня.

ТАРАС РЕМАРЧУК

ЕВОЛЮЦІЯ ПОГЛЯДІВ РОМАНА ШУХЕВИЧА НА ПОВОЄННУ БОРОТЬБУ УКРАЇНСЬКОГО ВИЗВОЛЬНОГО РУХУ

На історію розвитку та розмах українського національно-визвольного руху 40-х—50-х рр. ХХ ст. чи не найпомітніший вплив справив Роман Шухевич ('Тарас Чупринка', 'Щука', 'Тур'), який у вказаний період був керівником Організації Українських Націоналістів (бандерівців) — ОУН(б) — на українських землях, Головним командиром Української Повстанської Армії (УПА) та Головою Генерального Секретаріату й генеральним секретарем військових справ Української Головної Визвольної Ради (УГВР).

Із наближенням сотих роковин від дня народження Романа Шухевича усе актуальнішими стають дослідження, присвячені життю та діяльності видатного сина України, надто що досі монографій про цю особу написано не так уже й багато.

Мета цієї статті — дослідити еволюцію поглядів Р. Шухевича на форми та методи визвольної боротьби проти комуністичного режиму у післявоєнний період та прослідкувати її вплив на тактику діяльності ОУН і УПА.

У другій половині 1943 — на початку 1944 рр., коли стало точно відомо, що Німеччина війну програє і на західноукраїнські землі повернеться радянська влада, в середовищі керівництва ОУН та УПА розглядали можливі варіанти розвитку подій. Під час нарад, зборів, конференцій звучали думки як про складання зброї перед комуністичною владою, легалізацію руху, так і про широкомасштабну боротьбу з більшовицьким режимом. Однак прихильників другого варіанту було набагато більше, що й визначило подальші кроки українського визвольного руху.

Наприкінці жовтня 1943 р. поблизу с. Мелна на Львівщині відбулася нарада керівництва УПА, обласних провідників та військових референтів ОУН(б). Очоловали її член Бюро Проводу ОУН Дмитро